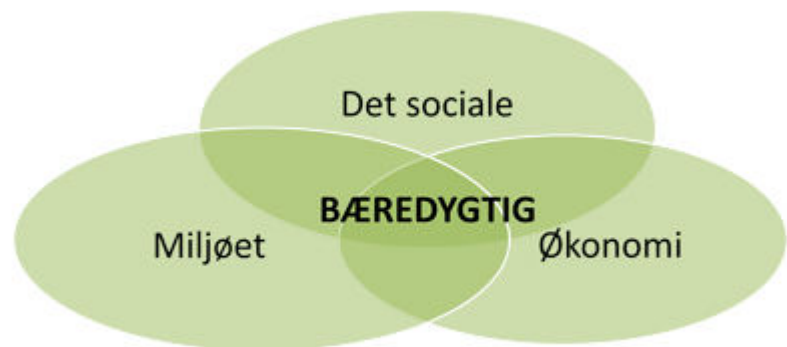

14-09-2016

Begrebet bæredygtighed og socialøkonomiske virksomheder

Line Nygaard Larsen

ANVENDT FILOSOFI – AALBORG UNIVERSITET
SPECIALE

AALBORG UNIVERSITET

Studienævn for

Anvendt filosofi

STANDARDFORSIDE

TIL

EKSAMENSOPGAVER

Fortrolig

☐

Ikke fortrolig

☒

Prøvens form (sæt kryds)	Projekt	Synopsis	Artikel	Speciale x	Skriftlig opgave
-----------------------------	---------	----------	---------	---------------	------------------

Uddannelsens navn	Anvendt filosofi	
Semester	10. semester	
Prøvens navn/modul (i studieordningen)	Modul 21: kandidatspeciale	
Gruppenummer	Studienummer 2011 4614	Underskrift Line Nygaard Larsen
Navn		Line Nygaard Larsen
Afleveringsdato	14. september 2016	
Projekttitel/Synopsis titel/Speciale-titel/ opgave nummer	Begrebet bæredygtighed og socialøkonomiske virksomheder	
Den afleverede opgave fylder (antal tegn med mellemrum i den afleverede		

opgave) (indholdsfortegnelse, litteraturliste og bilag medregnes ikke)	
Vejleder (projekt/synopsis/speciale)	Kresten Lundsgaard-Leth
Jeg/vi bekræfter hermed, at dette er mit/vores originale arbejde, og at jeg/vi alene er ansvarlige for indholdet. Alle anvendte referencer er tydeligt anført. Jeg/vi er informeret om, at plagiering ikke er lovligt og medfører sanktioner. Regler om disciplinære foranstaltninger over for studerende ved Aalborg Universitet (plagiatregler): http://www.plagiat.aau.dk/regler/	

Indholdsfortegnelse

Abstract	3
Indledning.....	5
Afgrænsning	6
Problemformulering:	7
Metodiske overvejelser:	8
Definition: Hvad betyder det, at noget er bæredygtigt?	9
Fire forståelser af bæredygtighed.....	10
Den tredobbelte bundlinje	15
Definition: Hvad er en socialøkonomisk virksomhed?	18
CASE-præsentation: Hvad kendetegner den socialøkonomiske virksomhed RÅVAREMARKEDET Hjallerup?	22
Bæredygtighedsbegrebet i et socialøkonomisk perspektiv	24
Miljømæssig bæredygtighed.....	25
Økonomisk bæredygtighed.....	27
Social bæredygtighed	28
Diskussion	30
Konklusion	33
Perspektivering til videre arbejde	36
Litteratur.....	38

Abstract

Sustainability is a concept which contain a great deal of different connotations, depending on in which context it is applied. A widely used definition is the one, from the report developed by the World Commission on Environment and Development: *Our Common Future*. In this report sustainability or sustainable development is defined as “*development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs*”.

This understanding of the sustainability concept, is indeed a very general definition and is often to be accused of being vague in its formulation of the concept, however it is still the most commonly used definition of sustainability.

The definition from Our Common Future, will also serve as fundamental for my understanding of the concept of sustainability in this thesis, as the theories used to illustrate the concept of sustainability is based upon this definition.

It is my attention, that this thesis could contribute to a clearer definition of what sustainability really means, throughout the use of the following theories.

Poul Lübckes theory aims to provide a nuanced understanding of the concept of sustainability, by splitting the definition up into four categories, respectively named; species and substance-specific sustainability, ecological sustainability, economic sustainability and social sustainability. These four categories clarify, that even though they are based on the same basic structure, containing reproducibility, yield and optimization within the four systems in the described categories, it is simply not possible to include all aspects of the sustainability concept within one joined definition.

Also applied in this thesis, is the theory of the Triple Bottom Line, as described by John Elkington, with the intend to describe how sustainability can be obtained in companies focusing on respectively: economic prosperity, environmental quality and social justice.

These theories are then confronted with theories of social-economic enterprises, in an attempt to clarify whether or not the social-economic enterprises have a significant impact on the sustainability debate.

It is my intention, that this thesis, will be able to contribute to a clarification of the concept of sustainability starting from an understanding of social-economic enterprises.

Significant issues that can be made in relation to this thesis, is whether it is possible for one, to speak of sustainability within social-economic enterprises. Are these companies by virtue of the way they are driven, in itself sustainable? And which aspects of sustainability is implicit applied in companies of this kind.

Indledning

Hvad betyder bæredygtighed, bæredygtig udvikling eller det at noget er bæredygtigt? Disse begreber er ofte anvendte, og den flittige brug synes at have resulteret i en mængde forskellige forståelser af begreberne. Dette har betydet, at definitionen på begreberne er blevet udvasket, i en sådan grad, at det ikke længere står klart hvad begrebets egentlige betydning rummer.

Bæredygtighed er blevet et begreb, der ofte knyttes til løst på andre begreber i en given sammenhæng, fordi der er blevet skabt en forståelse af bæredygtighed som værende noget godt, uden at vi rent faktisk ved hvad begrebet egentlig betyder.

Denne fejlagtige anvendelse af begrebet, vil jeg i følgende opgave gøre op med, gennem en række definitioner, der har til formål at klargøre, hvad der egentlig menes, når begrebet bæredygtighed anvendes. Dermed håber jeg på, at der i denne sammenhæng vil kunne undgås misforståelser om hvad der ligger i min forståelse af begrebet.

Det at noget er bæredygtigt, kan grundlæggende forstås på to måder; enten at en genstand er i stand til at bære vægten af noget, eller som begrebet oftest anvendes nu, at noget er bæredygtigt, i den forstand at det sikrer nuværende og fremtidige generationers behov.

Man kan overveje, om ikke de to grene af begrebet egentlig betyder det samme. Kan man ikke anskue bæredygtighed som et træ, hvis grene enten kan eller ikke kan holde til den belastning vi lægger på det? Taget under et, bliver det pludselig tydeligt, hvorfor det kan være nødvendigt at overveje hvilke tiltag der skal gøres, for at sikre en bæredygtig udvikling.

For kan man overhovedet tale om virksomheder og bæredygtighed på samme tid? Kan en virksomhed bruge ressourcer og producere varer på en bæredygtig måde? Og hvorfor er det overhovedet relevant at gøre sig disse overvejelser?

Med John Elkingtons teori om den tredobbelte bundlinje, er det muligt at stille et krav til virksomheder, om at det ikke længere blot er den økonomiske bundlinje, der skal være i fokus, men også i lige så høj grad den sociale og den miljømæssige bundlinje.

I en globaliseret verden, er det nødvendigt med et etisk fokus på virksomheder. Og det øgede fokus på sociale og miljømæssige aspekter inden for bæredygtighed, synes at have medført et stigende samfundsansvar fra virksomhederne. Desuden er der med den gennemsigtighed, som stilles som krav til flere virksomheder, eksempelvis ved udarbejdelsen af årsrapporter, der skal være offentligt

tilgængelige osv. blevet mere fokus på hvordan virksomhederne overholder deres etiske og moralske ansvar.

Sammenholdes begrebet bæredygtighed med teorier om socialøkonomiske virksomheder, åbnes der op for en række overvejelser, om hvorvidt socialøkonomiske virksomheder i sig selv er bæredygtige? Hvad kan disse virksomheder bidrage med til bæredygtighedsdebatten? Og hvis ikke alle aspekter af bæredygtighedsbegrebet er at finde i en given virksomhed, er den i så fald ikke bæredygtig? Eller kan man tale om socialøkonomiske virksomheder som værende mere eller mindre bæredygtige end traditionelle virksomheder – og på hvilket grundlag skal sådan en sammenligning overhovedet finde sted?

Hvad er socialøkonomiske virksomheder i det hele taget? Dette begreb kræver også en fyldestgørende redegørelse, for at skabe en klar definition af hvad der ligger i dette fænomen, i netop denne sammenhæng som det anvendes i her. Denne redegørelse vil blandt andet udgøres af en række kriterier som socialøkonomiske virksomheder skal leve op til.

Afgrænsning

Da både bæredygtighed og socialøkonomiske virksomheder, er fænomener, der ikke uden videre forklaring lader sig definere, har jeg i denne opgave valgt at holde mig til få teorier om hvert enkelt begreb. Derudfra har jeg forsøgt at opridse en række beskrivende definitioner af begreberne, hvor bæredygtighedsbegrebet belyses ud fra brundtlandkommissionens rapport *Our Common Future*, Poul Lübckes definition af bæredygtighed i fire kategorier, samt John Elkingtons præsentation af teorien omkring en tredobbelt bundlinje, som grundlæggende antagelser for hvordan bæredygtighedsbegrebet kan forstås.

Videre vil jeg anvende samme fremgangsmåde i redegørelsen for socialøkonomiske virksomheder, hvor jeg trækker på definitioner fra Gregersen og Lavaud, den danske regering, samt en afhandling omkring socialøkonomiske virksomheder udarbejdet af CABI.

Jeg har grundet erfaringer med en bestemt socialøkonomisk virksomhed, valgt at mit fokus vil være på denne, selvom jeg er bevidst om, at et bredere fokus, med inddragelse af flere forskellige socialøkonomiske virksomheder, ville kunne give et mere nuanceret billede af socialøkonomiske virksomheder, samt åbne op for en diskussion af bæredygtighed i denne form for virksomheder. Jeg

har forsøgt at åbne op for denne diskussion ved at inddrage teorier, der kan være behjælpelige til en grundig gennemgang af fænomenet socialøkonomiske virksomheders mulige definitioner, herunder eksempelvis den danske regerings definition på hvad en socialøkonomisk virksomhed egentlig er.

Gennem mit arbejde med den socialøkonomiske virksomhed, der arbejder med hhv. opkvalificering af udsatte borgere på kanten af arbejdsmarkedet samt salg af lokale råvarer, har jeg fået skabt en interesse for at undersøge, hvorledes en socialøkonomisk vinkel kan tænkes ind i begrebet bæredygtighed. I denne afhandling, hvor mit fokus ligger netop her, kan socialøkonomiske virksomheder muligvis anses som værende en bæredygtig måde, hvorpå det er muligt, at arbejde med de 3 elementer i den tredobbelte bundlinje – hhv. social, økonomisk og miljømæssig bæredygtighed, som beskrevet af John Elkington.

Det kunne være relevant at inddrage teorier om CSR, da disse ligger tæt op ad teorien om den tredobbelte bæredygtighed, men det er bevidst undladt i denne afhandling, for at give plads til overvejelser omkring teorien om den tredobbelte bundlinje, samt en mere detaljeret gennemgang af hvordan begrebet bæredygtighed i det hele taget kan forstås. Dette har jeg gjort, da man kunne frygte at CSR teorierne ville komme til at overskygge teorien om den tredobbelte bundlinje.

Ved at sammenholde teorierne om henholdsvis bæredygtighed og socialøkonomiske virksomheder, er det hensigten at kunne give et nuanceret billede på hvilken rolle socialøkonomiske virksomheder spiller i forhold til bæredygtighedsproblematikken, og hvorvidt det overhovedet er gavnligt at tale om bæredygtighed ud fra en socialøkonomisk vinkel.

Det vil vise sig, om de socialøkonomiske virksomheder bidrager i en væsentlig grad i forhold til kendte bæredygtighedsproblematikker, og hvordan man i givet fald kan forholde sig til socialøkonomiske virksomheders arbejde, ud fra den givne forståelse af bæredygtighedsbegrebet.

Problemformulering:

Hvorledes kan man, ud fra perspektiver fra en socialøkonomisk virksomhed, lave en filosofisk analyse og diskussion af begrebet bæredygtighed?

Metodiske overvejelser:

Bæredygtighed er et ofte brugt begreb, og nogle vil måske mene for ofte. For hvad vil det egentlig sige, at noget er bæredygtigt? Den flittige brug synes at have udvasket begrebets betydning. Dermed hersker der ofte delte meninger, om hvad der faktisk menes, når man taler om bæredygtighed som begreb – derfor vil denne afhandling starte med en begrebsanalytisk tilgang, samt en definition af begrebet bæredygtighed, således at der ikke hersker nogen tvivl om hvilken betydning der anvendes i denne sammenhæng.

Socialøkonomi – socialøkonomiske virksomheder – er et nyere begreb, men ligeledes et begreb, der strækker sig bredt i sin betydning. For at undgå eventuelle misforståelser, vil der også være en redegørelse for dette begreb.

Da min forståelse af socialøkonomiske virksomheder, er baseret på erfaringer med den socialøkonomiske virksomhed Råvaremarkedet Hjallerup, vil definitionen af begrebet blive efterfulgt af en kort beskrivelse af denne socialøkonomiske virksomhed.

En sammenholdning af de to emner, vil være behjælpelig til at belyse, hvordan man kan anskue bæredygtighed ud fra en socialøkonomisk vinkel, og hvilke betydninger det har for forståelsen af bæredygtighed.

Afslutningsvis vil en diskussion af begreberne, åbne op for en mere kritisk forståelse af de præsenterede teorier, hvor selve den grundlæggende definition taget fra Brundtlandkommissionens Rapport *Our Common Future*, står overfor en række ubesvarede overvejelser.

Ligeledes vil den tredobbelte bundlinje udsættes for en kritisk tilgang, for fyldestgørende at kunne belyse alle sider af teorien, da der ikke er en general enighed om hvorvidt det rent faktisk er muligt for virksomhederne at leve op til de krav der stilles i den tredobbelte bundlinje.

Det er ikke uden videre ligetil at klargøre en filosofisk metode i forhold til denne opgave, da jeg er overbevist om at filosofien ikke kan gøres metodisk. Men ikke desto mindre, er det min hensigt, hvis jeg skal forsøge at beskrive min metodiske tilgang, at angribe de anvendte begreber, ud fra en begrebsanalytisk og kritisk tilgang. Således står intet begreb uden for rækkevidde, og den begrebsanalytiske tilgang synes nødvendig for at kunne redegøre for henholdsvis bæredygtighed og

socialøkonomiske virksomheder, da begge disse begreber umiddelbart er vagt defineret, og derfor ofte brugt i en misforstået sammenhæng.

Definition: Hvad betyder det, at noget er bæredygtigt?

Begrebet bæredygtighed bliver ofte anvendt i flere forskellige sammenhænge, og denne flittige brug har bidraget til en række forskellige definitioner, og dermed kan der herske en hvis usikkerhed om hvordan begrebet egentlig skal forstås i en given sammenhæng. For at sikre en fælles forståelse af begrebet, synes det nødvendigt med en definition af hvorledes begrebet kan forstås, og hvilken forståelse der anvendes her.

Bæredygtighed (sustainability) eller det at noget er bæredygtigt, anvendes som nævn i mange sammenhænge, men begrebet er blevet særligt kendt efter der i rapporten fra Verdenskommissionen for miljø og udvikling med titlen '*Our Common Future*', muligvis bedre kendt som Brundtlandrapporten, fra 1987, blev introduceret udtrykket "bæredygtig udvikling", samt givet en definition af begrebet bæredygtighed:

"Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. It contains within it two key concepts:

- the concept of 'needs', in particular the essential needs of the world's poor, to which overriding priority should be given; and*
- the idea of limitations imposed by the state of technology and social organization on the environment's ability to meet present and future needs."*

(Our Common future, p. 41)

Bæredygtighed eller bæredygtig udvikling, henviser grundlæggende til "en udvikling, der opfylder de nærværende behov, uden at bringe de fremtidige generationers muligheder for at opfylde deres behov i fare" (Lübcke, p. 364).

Brundtlandrapportens udgivelse i 1987, havde til formål, at sikre et fælles udgangspunkt, for bæredygtighed, for verdens befolkning. En fælles forståelse af bæredygtighed og bæredygtig

udvikling, skulle hjælpe med, at skabe en mere bæredygtig fremtid, hvor en bæredygtig brug af jordens ressourcer, vil være med til at sikre en balance mellem udnyttelse og beskyttelse, således at vi ikke ødelægger livsgrundlaget for hverken nuværende eller fremtidige generationer.

Definitionen i Brundtlandrapporten kan dog stadig forstås på flere måder, på grund af dens generelle og dermed vage karakter, og derfor synes en begrebsanalytisk tilgang, hvorved der kan belyses flere begrundede definitioner, at være hensigtsmæssig, således at der i denne afhandling ikke vil herske nogen tvivl om hvordan bæredygtighedsbegrebet forstås i denne sammenhæng.

Fire forståelser af bæredygtighed

Bæredygtighed kan, ud fra Poul Lübckes gennemgang i *Bæredygtighed og Velfærdsstat*, dels forstås som en arts- og stofspecifik bæredygtighed¹. Denne forståelse af begrebet blev først anvendt i forbindelse med beregninger for en skovs reproduktionstid, hvor en beregning af 'max bæredygtig hugst'², anvendes for hvor meget træ, der maksimalt må fjernes fra skoven et år, uden at skoven mister sin evne til at genskabe den samme mængde som fjernet, i løbet af det følgende år. Samme beregninger af maksimalt bæredygtige afkast, anvendes inden for ex. fiskeri og vandudvinding.

Principperne i udregningen af bæredygtighed, ved skovbrug, fiskeri og vandudvinding, er således de samme, og kan således forstås som, at: *"bæredygtighed" er primært et naturvidenskabeligt begreb for en bestemt arts- eller stofspecifik mængde [...], der inden for en given periode kan fjernes fra et bestemt ressourceområde [...], uden at ressourcen mister sin evne til at gendanne den pågældende mængde i den efterfølgende periode"*³

Desuden kan bæredygtighed anvendes som en beskrivelse af de former for udvikling, der tilstræber et maksimalt bæredygtigt afkast, uden at afkastet på noget tidspunkt overskrider, hvad der er beregnet som maksimalt bæredygtigt. Der er altså i begrebets simpleste forstand, tale om en

¹ Lübcke, p. 364

² Ibid, p. 365

³ Ibid.

beregning af *reproducerbarhed*, *afkast* og *optimering*, og denne beregning kan anvendes i flere anvendelser af ordet⁴.

Man kan eksempelvis også tale om bæredygtighed, som værende en økologisk bæredygtighed. I denne sammenhæng vil beregningen af et økologisk bæredygtigt afkast, være på baggrund af en forståelse af økosystemer. Dermed er der ikke længere fokus på arts- og stofspecifik bæredygtighed som i ovenstående afsnit, men på økosystemets evne til at reproducere sig selv som helhed. Hermed menes biomasse, biodiversiteten, samt et symbiotisk forhold til omverden, der sikrer en stabil tilførsel af udefrakommende stof og energi⁵:

”Et økosystem siges at sikre et økologisk bæredygtigt afkast af artsdifferentieret biomasse, hvis det på grundlag af en stabil symbiotisk omverdensrelation (specielt en stabil stof- og energibalance) er i stand til på årsbasis at gendanne det afkast, der er fjernet fra systemet” (Lübcke, p. 367)

Ved denne forståelse af bæredygtighed, kan et naturligt økosystem, hvis overladt til sig selv, ikke alene gendanne mængden af biomasse år efter år, men forøge den. Mængden af biomassen i bestemte arter, kan mindskes, så længe at mængden af andre arters biomasse forøges. Der er altså ikke længere fokus på bibeholdelsen af enkelte arter, men det samlede systems udvikling.

Efter længere tid, vil økosystemet have nået sit økologiske klimaks, forstået som en ligevægtstilstand, hvor artsantallet og forholdet mellem arterne er nogenlunde konstant, samtidig med, at økosystemet producerer den maximale mængde biomasse, der er muligt under de givne omstændigheder⁶.

Hvis det økologiske klimaks skal opretholdes, er der nogle begrænsninger for hvor meget stof og biomasse, der må fjernes fra området. Derfor er der, hvis et økosystem fortsat skal være naturligt, kun plads til en meget lille mængde mennesker, idet at en menneskelig indgriben vil føre til at økosystemet bliver mere eller mindre kunstigt. Eksempelvis ville der i Danmark ikke være byer og landbrugsjord, hvis det ikke var for den menneskelige indgriben i økosystemet.

I det kunstige økosystem, vil biodiversiteten og mængden af biomasse, være mindre end det naturlige økologiske klimaks, men til gengæld vil afkastet i højere grad være bredt sammensat, af fx

⁴ Ibid, p. 366

⁵ Lübcke, pp. 366-367

⁶ Lübcke, p. 367

fiskeri- og landbrugsprodukter, end det ville i et naturligt økosystem. Det varierede afkast kan dog sagtens være bæredygtigt, selvom det er skabt i et kunstigt økosystem. Eksempelvis har afkastet i Danmark i nogle perioder været økologisk bæredygtigt, mens mennesket i andre perioder har fjernet flere ressourcer fra naturen på årsbasis, end det økologisk bæredygtige afkast tillader.⁷

Der kunne i Danmark sagtens produceres en større samlet mængde biomasse, inden for landbruget, end der bliver i dag, men fokus ligger i dag i højere grad på den økonomiske fortjeneste, og dermed er der i produktionen fokus på forædling i stedet for en bredt varieret afkast.

Denne tilgang viser, at det økologiske bæredygtighedsbegreb ikke længere er tilstrækkeligt, når det handler om at skabe en forståelse af de kunstige økosystemer, men at det også er nødvendigt at fokusere på en tredje form for bæredygtighed, nemlig den økonomiske bæredygtighed.

Den økonomiske bæredygtighed adskiller sig væsentligt fra de to ovenstående definitioner. Hvor de ovenstående har fokuseret på en naturvidenskabelig tilgang og biologiske enheder, handler den økonomiske bæredygtighed om økonomiske enheder i form af prissatte varer og tjenesteydelser målt i en fælles valuta⁸. Det betyder også, at der i højere grad er mulighed for at erstatte en enhed med en anden:

”Naturkapital (f.eks. en skov) kan helt eller delvis substitueres med produceret kapital (f.eks. solceller) og menneskelig kapital (f.eks. teknologisk viden). (Lübcke, p. 371)

Der tages i den økonomiske bæredygtighed således ikke højde for bevaring af den enkelte enhed, som den arts- og stofspecifikke bæredygtighed lagde op til, og det synes at den økonomiske bæredygtighed i højere grad kunne skabe en mulighed for at visse ikke-fornybare ressourcer kan udtømmes, såfremt at de erstattes af en anden ressource.

Med fokus på den økonomiske bæredygtighed, er det heller ikke længere den biologiske nødvendighed, der bestemmer vilkårene for hvad der kan erstattes af andet, men derimod priserne på varer og tjenesteydelser, der eksempelvis kan reguleres af udbud og efterspørgsel, eller af politisk-bureaukratiske beslutninger⁹. Planter, dyr, økosystemer m.m. bliver derved til ”miljøgoder”, der kan prissættes og erstattes af andre goder, som ex. Industriprodukter, underholdning m.m.

⁷ Lübcke. p. 368

⁸ Lübcke, p. 371

⁹ Ibid, p. 372

De økonomiske systemer kan optimeres på en helt anden måde, end de økologiske, netop fordi faktorer som biodiversitet, mængden af biomasse eller graden af forurening dybest set er ligegyldigt, i et økonomisk perspektiv, med mindre det kommer til at påvirke prisen.

I det økonomiske perspektiv, handler det i langt højere grad om at forøge det økonomiske afkast¹⁰, og hvilke konsekvenser det måtte give for naturen, er økonomisk set ikke interessante, medmindre det er konsekvenser, der på længere sigt, vil påvirke økonomien. I det økonomiske system er interesseområdet styret af udbud og efterspørgsel, og kun de ressourcer, der menes at kunne give et økonomisk afkast, er interessante:

”Denne forskel på økologiske og økonomiske systemer hænger [...] sammen med, at naturen økonomisk set betragtes som en ressourcemængde, idet det afhænger af efterspørgslen og det forventede teknologiniveau, hvad der er og ikke er at anse for at være en ressource” (Lübcke, p. 372)

På grund af ressource-tankegangen inden for det økonomiske system, vil det ofte betyde, at en ressource erstattes af en anden, når den anden ressource viser sig mere profitabel. Derfor er det også almindeligvis antaget, at markedet kan fungere som et informationssystem, hvor det kan afspejles i priserne, hvordan forbrugere prioriterer mellem forskellige behov og præferencer¹¹. Problemet med dette, er ikke desto mindre, at der er masser af miljømæssige goder, som aldrig bliver prissat, og derfor falder uden for regnestykket. Det gælder eksempelvis atmosfæren og store dele af undergrunden, idet de er betragtet som fælleseje, og dermed ikke prissat. Disse ressourcer er så at sige, omkostningsfrie at forurene, selvom at det på sigt medfører konsekvenser, som ikke bliver kompenseret for. Disse omtales ofte som eksterne omkostninger eller negative eksternaliteter, og kun i tilfælde, hvor det kan lykkes at prissætte disse eksternaliteter vha. miljøafgifter og lignende, således at de ikke længere kan forurenes omkostningsfrit, kan vi tale om en økonomisk bæredygtighed.

”Forudsat at disse problemer kan løses, når vi frem til en økonomisk bæredygtighedsdefinition i stil med følgende: et økonomisk system, siges at sikre et økonomisk bæredygtigt afkast, hvis og kun hvis (1) samtlige eksternaliteter er internaliserede, og (2) systemet er – på grund af en stabil gensidig omverdensrelation

¹⁰ Lübcke, p. 372

¹¹ Lübcke, p. 372

(specielt en stabil betalingsbalance) – i stand til inden for en given periode at gendanne det økonomiske afkast, der er fjernet fra systemet.” (Lübcke, p. 373)

Disse ovenstående udfordringer ved den økonomiske bæredygtighed, åbner op for præsentationen af endnu en definition af bæredygtighedsbegrebet, nemlig den sociale bæredygtighed. Hvor det i det økonomiske system, er muligt at prissætte alt hvad der kan antages som ressourcer, åbnes der med det sociale bæredygtighedsbegreb op for, at der ”må tages højde for, at det ikke er alle sociale velfærdsgoder, der i lighed med de økonomiske, kan antage karakter af omsættelige varer og serviceydelser.”¹²

Den sociale bæredygtighed begrænser så at sige, i visse sammenhænge, det økonomiske system. Det er langt fra alle goder der lader sig reducere til ren økonomi (f.eks. menneskerettigheder o. lign), og en social optimering, betyder ikke nødvendigvis en økonomisk optimering.

Nogle af disse sociale emner, lader dog til at have bedre mulighed for overlevelse og videreudvikling end andre, og denne måde at anskue emnerne på, gør det muligt at sammenligne den sociale bæredygtighed med de tidligere beskrevet definitioner. Brundtlandkommissionens definition af begrebet bæredygtig udvikling som en udvikling der sikrer nuværende behov, uden at bringe fremtidige generationers mulighed for at opfylde deres behov i fare, kan ses som et forsøg på netop at tale om de fire typer bæredygtighed i samme analogi.

I forlængelse af de tidligere beskrevet definitioner, kan den sociale bæredygtighed muligvisanskues således:

”Et socialt system yder et bæredygtigt afkast af forskellige velfærdsgoder og en bæredygtig velfærdsfordeling, hvis systemet på grundlag af en stabil, gensidig omverdensrelation (specielt en stabil magtbalance) er i stand til at have det samme afkast af velfærdsgoder med den samme velfærdsfordeling ved periodens slutning som ved dens begyndelse” (Lübcke, p. 376)

Den sociale bæredygtighed, kan altså beskrives med samme grundstruktur, som de tidligere definerede grene af bæredygtigheden. Dog vil afkastet i det sociale system (velfærdsgoderne) være vanskeligere at måle, end biologiske eller økonomiske afkast, da det sociale afkast nødvendigvis må måles i en kvalitativ målestok, snarere end en kvantitativ.

¹² Lübcke, p. 374

Det er på trods af denne forskel, mellem kvalitative og kvantitative målinger, stadig muligt at tale om det sociale afkast som værende større eller mindre end andet, samt at nogle sociale systemer er bæredygtige i længere tid end andre, forudsat det de er i stand til at reproducere det sociale afkast i længere tidsrum¹³.

De fire definitioner af bæredygtighedsbegrebet, lader altså til at kunne opbygges over samme grundstruktur, idet det i alle tilfælde handler om at kunne reproducere et afkast, med en given struktur, samt at det er muligt gennem muligheder for substitution, at optimere afkastet¹⁴.

Den tredobbelte bundlinje

I forlængelse af ovenstående afsnit, synes det relevant at inddrage John Elkingtons tilgang til bæredygtighedsbegrebet – den tredobbelte bundlinje. John Elkington beskriver i bogen *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business* den tredobbelte bundlinje som en ny og ansvarlig tilgang til virksomheder, hvor den bæredygtige udvikling, anskues ud fra tre fokusområder: miljømæssig, social og økonomisk bæredygtighed.

Hvor der i ovenstående afsnit, med Poul Lübckes *Bæredygtighed og Velfærdsstat*, blev præsenteret fire definitioner på bæredygtighed, bliver bæredygtighedsbegrebet ved Elkington del op i tre dele; økonomisk fremgang, miljøkvalitet og social retfærdighed. Elkingtons teori læner sig dog også op ad brundtlandkommissionens definition af bæredygtighed, og grundlæggende handler teorien om at sikre, at vores handlinger i dag, ikke mindsker graden af økonomiske, miljømæssige og sociale muligheder for fremtidige generationer.

Elkingtons teori er virksomhedsorienteret, med den begrundelse, at selvom mange virksomheder ikke synes, at det er deres ansvar at redde verden, synes det dog således, at en stor del af befolkningen netop sætter sin lid til at virksomhederne vil sikre den bæredygtige udvikling.

I modsætning til tidligere forsøg på at føre virksomhederne ind på en bæredygtig udvikling, stiller teorien om den tredobbelte bundlinje skarpe krav til dygtighed og effektivitet i brugen af ressourcer, og samt et krav om udvikling på alle tre bundlinjer. Og netop denne tilgang kræver at

¹³ Lübcke, p. 376

¹⁴ Lübcke, Pp. 377-378

virksomhederne tillægger sig en ny tilgang til bæredygtighedsdebatten. Hvor der i virksomheder tidligere kun har været fokus på den økonomiske bundlinje, og at skabe profit, stilles der her krav om også at fokusere på den miljømæssige og sociale bundlinje.

Der har tidligere været en tendens, til at virksomhederne har forsøgt at undgå den sociale bæredygtighed, selvom det var netop den sociale retfærdighed, der med ønsket om lighed i og mellem generationer, blev beskrevet som grundlæggende for bæredygtighedsagendaen, i Brundtlandrapporten *Our Common Future* i 1989¹⁵.

Lighed og social retfærdighed, skal, med udgangspunkt i Brundtlandrapporten, sikre, at alle bevæger sig i samme retning, således at der på verdensplan kan sikres en bæredygtig udvikling. Stuart Hart, Director of the Corporate Environmental Management Program på University of Michigan, mener at verden samlet set, bevæger sig i en ubæredygtig retning:

” Those who think that sustainability is only a matter of pollution control are missing the bigger picture,” [...] “Even if all the companies in the developed world were to achieve zero emissions by the year 2000, the earth would still be stressed beyond what biologists refer to as its carrying capacity. Increasingly the scourges of the late twentieth century – depleted farmland, fisheries, and forests; choking urban pollution; poverty; infectious disease; and migration – are spilling over geopolitical borders. The simple fact is this: in meeting our needs, we are destroying the ability of future generations to meet theirs.” (Elkington (1999), p. 71)

Med Stuart Harts ord, kan man tale om vigtigheden af at der fokuseres på alle tre aspekter inden for bæredygtighed, hvis det skal lykkes at leve op til bæredygtighedsdefinitionen fra Brundtlandrapporten.

Det er, ifølge Elkington, ganske enkelt ikke tilstrækkeligt blot at fokusere på problemstillinger i virksomhederne, som værende udelukkende økonomiske eller miljømæssige. Det er nødvendigt, at fokus også kommer til at være på problemstillinger, der er af social og etisk karakter¹⁶, således at

¹⁵ Elkington (1999), p. 70

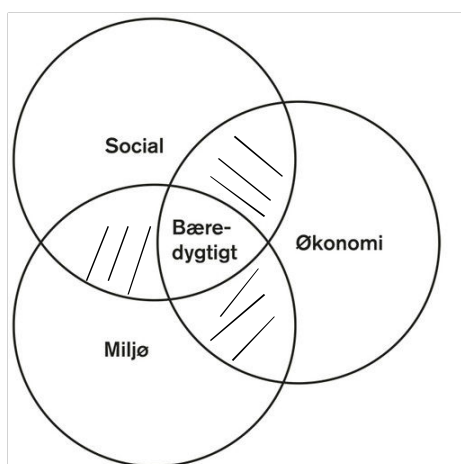
¹⁶ Elkington (1999), p. 72

der i stedet for udelukkende at tales om økonomisk kapital, også kan skabes en forståelse af naturlig, menneskelig og social kapital.

Den økonomiske bundlinje handler grundlæggende om at skabe profit. Det er en opstilling af indtjening og udgifter, som man kender den fra virksomheder. Den præsenteres som oftest for samarbejdspartnere, gennem årlige rapporter, hvorved de kan få indblik i virksomheden.

Den miljømæssige bundlinje har fået en del opmærksomhed de seneste år, hvor fokus fra virksomhederne har været på brug af eksempelvis fornybare/ikke-fornybare ressourcer.

Den sociale bundlinje handler om at sikre samfund, skabe mulighed for uddannelse og øge den generelle velfærd, denne del har der ikke været lagt stor vægt på inden teorier om den tredobbelte bundlinje er kommet frem.

Alle tre aspekter i den tredobbelte bundlinje er, ifølge Elkington, nødvendige, for at vi kan tale om en reel bæredygtighed¹⁷. Men de reelle udfordringer for virksomhederne, ligger mellem de enkelte punkter i de såkaldte shear zones (skraveret i figur 1). I zonen, som befinder sig mellem de økonomiske og miljømæssige systemer, beskrives udfordringer, som handler om hvordan virksomheder stadig bevarer en vis effektivitet, samtidig med at tage højde for miljømæssige aspekter. Her ligger bl.a.

udfordringer der handler om hvordan virksomheder sikre konkurrencevenlige priser, der tilfredsstiller menneskelige behov og bidrager til livskvalitet, samtidig med at virksomhedens miljøpåvirkning mindskes¹⁸.

Zonen mellem de miljømæssige og sociale systemer, rummer udfordringer inden for miljømæssig retfærdighed. Hvordan sikrer virksomhederne at retfærdigheden sikres i og på tværs af

¹⁷ Elkington (1999), p. 73

¹⁸ Elkington (1999), p. 78

generationer? Økonomisk og socialt udsatte grupper er mere udsatte ved miljøforandringer, og dette må virksomhederne tage højde for¹⁹.

Mellem sociale og økonomiske systemer, ligger udfordringer inden for forretningsetik, hvor virksomheder må være opmærksom på hvordan forskellige etiske principper anvendes i og udenfor virksomheden, samt overveje hvilke sociale påvirkninger der er ved virksomhedens investeringer²⁰.

Det er altså udelukkende, når der tages hånd om såvel de økonomiske, miljømæssige og sociale udfordringer, at en virksomhed, kan siges at, bidrage til en bæredygtig udvikling²¹. Og alle disse aspekter, må selvfølgelig indgå i den samlede årsrapport til samarbejdspartnerne, således at der er oplistet alle +/- i regnskabet, inden for såvel økonomiske som miljømæssige og sociale aspekter.

Definition: Hvad er en socialøkonomisk virksomhed?

Socialøkonomi er et begreb, der de seneste år er vundet frem i Danmark, både på den politiske side og inden for forskning. Dermed er det blevet et aktuelt og meget diskuteret begreb, ofte i forbindelse med socialt entreprenørskab, især set i forhold til velfærdsstatens udvikling²².

Grundlæggende kan socialøkonomiske virksomheder, beskrives som *"Virksomheder, hvis primære drivkraft er et socialt formål, fx at være til gavn for en gruppe borgere eller samfundet generelt."*²³

Den socialøkonomiske virksomhed, skal således skabe profit til egen overlevelse, mens der på den anden side skal være fokus på det sociale formål. Derfor placeres disse virksomheder ofte mellem forskellige sektorer, og kan anskues fra mange forskellige vinkler, og netop denne balance-egenskab gør, at socialøkonomiske virksomheder ofte bliver omtalt i forhold til beskæftigelse af borgere, som det almindelige arbejdsmarked i Danmark, kan have svært ved at finde ressourcer til.

¹⁹ Elkington (1999), pp. 83-84

²⁰ Elkington (1999), pp. 91-92

²¹ Se figur 1 – hvor de tre aspekter overlapper, ses bæredygtighed

²² Gregersen og Lavaud (2015), p. 191

²³ Ibid, p. 191

De forskellige vinkler socialøkonomien og socialt entreprenørskab kan anskues fra, fører ofte til at forskellige definitioner tilknyttes begreberne. Derfor er det nødvendigt med en gennemgang af disse, og en afklaring af hvilken definition, der anvendes i denne sammenhæng.

Gregersen og Lavaud (2015) opridser, på baggrund af Hulgård og Andersen (2012), en række begreber, der ofte defineres forskelligt af forskellige aktører, og ofte forveksles, heriblandt ”Socialt entreprenørskab” og ”socialøkonomisk virksomhed”, men påpeger at det kan beskrives simpelt, ved at *”socialt entreprenørskab beskrives som den proces, hvormed sociale entreprenører skaber sociale virksomheder”*²⁴. Dog påpeges det at denne definition ofte anvendes bredt, og dermed også omfatter, at frivilligt arbejde og CSR, omtales som socialt entreprenørskab. For at undgå denne sammenblanding, mener Lars Hulgård fra Center for Socialt Entrepreneurskab ved Roskilde universitet (CSE), at den følgende definition er mere korrekt:

*”[...] the creation of a social value that is produced in collaboration with people and organisations from the civil society who are engaged in social innovations that usually imply an economic activity.” (Hulgård, 2010)*²⁵

En social entreprenør minder på mange måder om den almindelige entreprenør i erhvervslivet, men hvor det for den almindelige entreprenør er målet at skabe profit, arbejder den sociale entreprenør ud fra en overbevisning om at profitten blot er et middel til at nå det sociale mål.

Det er først inden for de seneste år, at der er blevet skabt opmærksomhed omkring socialt entreprenørskab og socialøkonomiske virksomheder, men fænomenet kan i virkeligheden anskues i forlængelse af tankerne bag andelsbevægelsen i det 19. århundrede og senere græsrodsbevægelser, som har vokset sig til det vi kender som socialøkonomiske virksomheder i dag. Denne slags virksomheder, kan ofte anskues som et alternativ til den offentlige velfærdsstat, eller som et forsøg på at hjælpe borgere med særlige behov, med at finde deres plads på arbejdsmarkedet²⁶.

²⁴ Ibid, p. 192

²⁵ Citat læst i Gregersen og Lavaud (2015), p. 192

²⁶ Gregersen og Lavaud (2015) pp. 195-196

Grundet fænomenets brede anvendelse, er det vigtigt at tydeliggøre hvilken definition der tages udgangspunkt i. Til dette formål vil der her gøres brug af den danske regerings definition af socialøkonomiske virksomheder, der lyder således:

”En privat virksomhed, der driver erhverv med det formål – gennem sit virke og indtjening – at fremme særlige sociale og samfundsgavnlig formål.”²⁷

Regeringen har ud fra denne definition, opsat en række kriterier, som virksomhederne skal leve op til, for at kunne blive registreret som en socialøkonomisk virksomhed. Denne registrering er et tiltag, der skal gøre det lettere for kunder, investorer og andre, at sikre sig virksomheder arbejder på en samfundsgavnlig måde²⁸:

1. **Socialt formål:** Virksomhedens primære formål har samfundsgavnlig karakter med et socialt, beskæftigelses-, sundheds-, miljømæssigt eller kulturelt sigte, som desuden fremmer aktivt medborgerskab.
2. **Væsentlig erhvervsdrift:** Virksomheden har et væsentligt element af erhvervsdrift ved salg af serviceydelser eller produkter, som udgør en betydelig del af dens omsætning.
3. **Uafhængighed af det offentlige:** Virksomheden fungerer uden væsentlig offentlig indflydelse på ledelsen og driften af virksomheden.
4. **Inddragende og ansvarlig ledelse:** Virksomheden involverer ansatte, kunder, samarbejdspartnere og interessenter og har en etisk forsvarlig ledelse.
5. **Social overskudshåndtering:** Virksomheden bruger primært sit overskud til at fremme sociale formål, reinvestere i egen virksomhed eller i andre socialøkonomiske virksomheder. En begrænset andel af overskuddet kan udbetales som udbytte til investorer.

Disse 5 kriterier, som virksomhederne skal leve op til, skal sikre at virksomhederne arbejder på en måde, der gavner samfundet, og gøre det lettere for den enkelte, at adskille socialøkonomiske virksomheder fra almindelige virksomheder.

For selv om socialøkonomiske virksomheder skal leve op til de ovenstående kriterier, arbejder de dog efter samme forretningsprincipper som de traditionelle virksomheder. Der er dog visse

²⁷ <http://socialvirksomhed.dk/om/socialokonomisk-virksomhed>

²⁸ <http://socialvirksomhed.dk/om/socialokonomisk-virksomhed/5-kriterier>

forskelle, som adskiller den socialøkonomiske virksomhed fra den traditionelle, det er blandt andet, at man i socialøkonomiske virksomheder ser gruppen af socialt udsatte som en ressource, der kan gavne virksomheden²⁹. Begrebet 'udsatte' dækker over den gruppe borgere, der på grund af sociale, fysiske eller psykiske problemer, har svært ved at få et almindeligt arbejde.

Mange kommuner arbejder på at fremme socialøkonomiske virksomheders arbejde, idet de anses som centrale samarbejdspartnere for kommunen, hvor virksomhederne kan være behjælpelig særligt i forhold til situationer ang. fleksjob og førtidspension, hvor kommunerne satser på at de socialøkonomiske virksomheder i højere grad er i stand til at skabe arbejdspladser, der kan rumme de udsatte borgere³⁰.

I samme stil som regeringens fem kriterier for socialøkonomiske virksomheder, formulerede EMES i 2001, for at tydeliggøre forståelsen af socialøkonomiske virksomheder, en grundlæggende definition af virksomhederne, bestående af tre sæt kriterier, som omfatter henholdsvis det økonomiske, det sociale og det organisatoriske aspekt:³¹

Økonomiske kriterier:

- Produktion og salg af varer og/eller ydelser
- En hvis grad af økonomisk risiko
- Et minimum af lønnet arbejde (så virksomheden ikke kun drives af frivillige)

Sociale kriterier:

- Udtalt ønske om at være til gavn for samfundet eller en gruppe borgere
- Initiativet til virksomheden kommer fra lokale borgere eller andre aktører fra civilsamfundet
- Et eventuelt overskud geninvesteres hovedsageligt i virksomheden eller til det sociale formål

Organisatoriske / Governance-kriterier

- En høj grad af organisatorisk uafhængighed
- Beslutningsprocessen er ikke baseret på kapitalbesiddelse
- Deltagerorienteret natur, hvor brugere og deltagere involveres

Det er i denne definition ikke et krav, at de socialøkonomiske virksomheder opfylder alle kriterierne. Her skal de tre kriterier snarere forstås som en beskrivelse af, hvordan den ideelle socialøkonomiske virksomhed skal fungere.

²⁹ <http://socialvirksomhed.dk/om/socialokonomisk-virksomhed>

³⁰ Gregersen og Lavaud (2015), p. 198

³¹ Gregersen og Lavaud (2015), p. 196

Fælles for disse definitioner er det altså at socialøkonomiske virksomheder skal navigere inden for visse områder, oplistet i de givne kriterier. En socialøkonomisk virksomhed, som denne der er i fokus, skal desuden bidrage til beskæftigelsesfremmende formål – i den forstand at de er forpligtet til at hjælpe en udsat gruppe borgere, således at disse kan hjælpes ud af den udsatte gruppe. Derudover skal et økonomisk overskud geninvesteres i virksomheden, eller til sociale formål af samme art, således at der herved opnås en form for cirkulær økonomi, der kan holde den socialøkonomiske virksomhed kørende. Den må med andre ord ikke være afhængig af udefrakommende investeringer, for at kunne overleve.

CASE-præsentation: Hvad kendetegner den socialøkonomiske virksomhed RÅVAREMARKEDET Hjallerup?

Fænomenet socialøkonomiske virksomheder har i ovenstående afsnit, vist sig at kunne defineres på mange måder, det er derfor, for at undgå eventuelle misforståelser, vigtigt at tydeliggøre hvilken form for socialøkonomisk virksomhed, der her arbejdes med.

I dette tilfælde arbejdes der ud fra erfaringer med den socialøkonomiske virksomhed Råvaremarkedet Hjallerup, der har til formål, at inkludere en udsat gruppe borgere, for hvem det er særligt besværligt at komme ind på arbejdsmarkedet. Dette skyldes ofte fysiske, sociale eller psykiske problemer.

Råvaremarkedet Hjallerup er en socialøkonomisk virksomhed under AOF Vendsyssel i Hjallerup, med det formål at hjælpe folk på kanten af arbejdsmarkedet (herfra betegnet som medarbejdere)³², således at de kan oparbejde personlige, sociale og faglige kompetencer.

Medarbejderne på Råvaremarkedet henvises fra Jobcenteret, og er som udgangspunkt henvist i et 13 ugers forløb. Hvis det efter endt forløb vurderes, i samarbejde med jobcenteret, at de fastlagte mål for borgeren endnu ikke er opfyldte, eller at der er kommet fokus på nye mål, der skal opfyldes inden borgeren er klar til at komme ind på arbejdsmarkedet, kan forløbet forlænges med yderligere

³² Medarbejdere er den betegnelse, der anvendes om borgerne der er tilknyttet Råvaremarkedet Hjallerup, og vil derfor være den betegnelse der bruges om dem fremadrettet.

13 uger. Grundet kompleksiteten i medarbejdernes problemstillinger, bliver de oftest tilknyttet virksomheden i et længerevarende forløb.

Medarbejderne kommer fra mange forskellige baggrunde, og med forskellige problemstillinger, af hhv. fysisk, psykisk eller social karakter. Medarbejdernes forløb tilpasses den enkelte, og man vil i virksomheden derfor opleve medarbejdernes funktioner som meget individuelle og muligvis fjernt fra andres forløb, alt efter hvilke problemer der ligger til grund for den enkelte medarbejders tilknytning til virksomheden. Ligeledes er der stor forskel på, hvor mange timer vedkommende møder på stedet, men det strækker sig fra 4-30 timer om ugen, og timeantallet kan reguleres efter behov.

Det er virksomhedens mål at skabe forandring gennem faglighed, og derfor udfordres Råvaremarkedets medarbejdere i dagligdagen med arbejdsopgaver inden for gartneri, køkken, cafedrift samt købmandsskab³³. Derudover er der i virksomheden fokus på at der, ud over de faglige kompetencer, i høj grad skal arbejdes med medarbejdernes sociale og personlige kompetencer. Fokus på sociale og personlige kompetencer, fylder væsentligt mere i denne form for socialøkonomiske virksomheder, da det er tydeligt, at arbejdet med disse kompetencer, er særligt væsentligt i forhold til udbedringen af de problemstillinger der ligger til grund for deres tilknytning til Råvaremarkedet Hjallerup.

Virksomheden fungerer til dagligt, som en række værksteder, hvor medarbejderne under vejledning får mulighed for at producere forskellige produkter. Virksomheden består af fire værksteder: haven, træværksted, sy-værksted og grovkøkken, hvor medarbejderne oplæres i grundlæggende færdigheder, der kan synes gavnlige i forhold til en fremadrettet beskæftigelse. En gang om måneden afholdes en markedsdag, hvor Råvaremarkedet Hjallerup er åbent for forbrugere – her kan der købes af virksomhedens egne produkter, men der er også en samling af lokale producenter, der kommer for at sælge deres ting. Det er en del af arbejdsgangen på Råvaremarkedet Hjallerup, at medarbejderne er engagerede i afviklingen af denne markedsdag – idet der på disse dage er situationer, som kan give medarbejderne nogle udfordringer, ud over hvad de kan få i hverdagen.

Råvaremarkedet Hjallerup arbejder med medarbejdernes udvikling i form af en tretrinsraket, hvor medarbejdere vil befinde sig på forskellige trin i løbet af deres forløb på Råvaremarkedet Hjallerup.

³³ Præsentationsfolder fra Råvaremarkedet Hjallerup

Det vil være både som en personlig udvikling, hvor medarbejderen oplærer en række kompetencer i forløbet, men også i forholdet mellem medarbejderne, hvor der er forskel på hvilke arbejdsopgaver den enkelte er i stand til at løfte.

Det er ikke givet for forløbet, at man skal starte på et bestemt trin, eller nå et bestemt trin i sin udvikling, så længe at der kan spores fremskridt ved den enkelte medarbejder.

Bæredygtighedsbegrebet i et socialøkonomisk perspektiv

Bæredygtighedsbegrebet kan som allerede fastslået defineres på flere måder, og kan, uanset om vi fokuserer på teorien af Poul Lübcke eller John Elkington, nogenlunde uproblematisk deles ind i de tre kategorier, som fremlægges i teorien om den tredobbelte bundlinje. Således at arts- og stofspecifik bæredygtighed sammen med den økologiske bæredygtighed, placeres i kategorien for miljømæssig bæredygtighed. Da begge definitioner rummer et biologisk element, synes det muligt at sammenkoble disse definitioner under et, dog med en opmærksomhed på, at definitionerne altså ikke rummer helt det samme.

Bæredygtighed i forhold til socialøkonomiske virksomheder, bliver særligt interessant, når det sættes overfor teorien om den tredobbelte bundlinje. Virksomheder er, ifølge Elkington, de primære løsningsholdere i forhold til at løfte den opgave det er, at skabe en bæredygtig udvikling. Men hvad ligger der så i den opgave? Og hvad kan netop den socialøkonomiske virksomhed bidrage med, som den traditionelle virksomhed ikke kan?

Med udgangspunkt i Brundtlandkommissionens rapport, synes definitionen klar, men den lader sig dog ikke uden videre redegøre for. Det er vanskeligt at vurdere, hvorvidt en virksomhed skal kunne løfte denne opgave, der stilles i denne rapport.

“In essence, sustainable development is a process of change in which the exploitation of resources, the direction of investments, the orientation of technological development; and institutional change are all in harmony and enhance both current and future potential to meet human needs and aspirations.”

(Our Common Future, p. 43)

Det er muligt, at udfordringen inden for den bæredygtige udvikling, handler om at skabe en global økonomi, som planeten er i stand til at bære, og som samtidig sikrer nuværende og fremtidige generationers behov. Men et svar på hvorledes dette lader sig gøre, er ikke åbenlyst tilgængeligt. En bæredygtig kapitalisme er afhængig af mere end blot miljøvenlige teknologier og markeder. Der er ganske givet et behov for at finde en ny forståelse, for hvad der menes med social lighed,

miljømæssig retfærdighed samt forretningsetik. For at skabe denne forståelse, er det dog først og fremmest nødvendigt, at vi får en bedre forståelse af hvad der menes med økonomiske og fysiske former for kapital, men også hvad naturlig, menneskelig og social kapital egentlig er³⁴.

Miljømæssig bæredygtighed

Miljømæssig bæredygtighed er den forståelse som mange først antager, når der tales om bæredygtighed og bæredygtig udvikling. Miljømæssige aspekter er ofte væsentlige i diskussionen omkring bæredygtighed, og kan forstås enten som den arts- og stofspecifikke bæredygtighed, eller den økologiske bæredygtighed, som beskrevet af Lübecke.

Inden for den miljømæssige bæredygtighed er det umiddelbart let at gennemskue hvad der menes med 'maksimalt bæredygtige afkast', og hvordan grundstrukturen med reproducerbarhed, afkast og optimering skal forstås.

Den miljømæssige bundlinje er ofte i fokus, og har været det en del i de seneste årtier. Når vi taler om den miljømæssige bundlinje, handler det om naturlig kapital, men hvordan kan man tale om naturlig kapital, når det ikke let lader sig gøre, at prissætte naturen?

Det er nødvendigt, at virksomheder tager højde for underliggende faktorer, så som økosystemer, der producerer de ressourcer virksomhederne efterlyser. Inden for virksomhedsverden i dag, er det blevet en nødvendighed, at der må tages stilling til, hvorvidt der skal bruges fornybare eller ikke-fornybare ressourcer til fremstilling af virksomhedens produkter.

Når der tales om maksimalt bæredygtigt afkast inden for arts- og stofspecifik samt økologisk bæredygtighed, er det tydeligt hvad der menes med afkast. Det gælder i alle henseender om, at der skal kunne sikres en reproducerbarhed i de givne omgivelser.

Inden for økologisk bæredygtighed, tales der om hvorvidt et system kan siges at være økologisk selvberørende – altså at det er i stand til at reproducere sig selv, på grundlag af relationer til omverden og uden at modtage anden energi udefra end solenergi³⁵. En måde hvorpå man nu kan anskue økologisk bæredygtighed, er ud fra en tanke om hvorvidt det er muligt, at systemet er selvberørende.

I Danmark i dag, er der ikke længere tale om et selvberørende system, da Danmark er afhængig af udefrakommende energi, for at kunne opretholde det afkast som systemet er bygget op om at kunne afgive. Hvis man overvejer netop hvor afhængig Danmark er af udefrakommende faktorer, understreger det hvor langt landet er fra at være et selvberørende system.

³⁴ Elkington (1999), p. 73

³⁵ Lübecke, p. 368

At et system ikke er selvberoende behøver dog ikke betyde, at det er umuligt for systemet at have et bæredygtigt afkast. For at et ikke-selvberoende system, skal kunne give et bæredygtigt afkast, skal det stå i relation til et andet system, således at de to systemer tilsammen danner et selvberoende system. Det kan anskueliggøres ved et eksempel som by – land relationer. I relationen mellem land og by, kan der udvikles et selvberoende system, hvis byen eksempelvis har en stabil handel med landbrugsproducenter, og byen i bytte for disse landbrugsprodukter, som den er afhængig af, leverer noget som landbruget kan drage nytte af, og som det ikke selv er i stand til at producere – eksempelvis redskaber og videnskab.

Det er altså i samspillet mellem land og by, hvor udvekslingen af afkast gør at det samlede afkast bliver bæredygtigt.

At anskue den økologiske bæredygtighed ud fra en socialøkonomisk virksomhed ligger ikke lige for, da det ikke er givet, at socialøkonomiske virksomheder producerer et bæredygtigt afkast. Men man kan i det enkelte tilfælde, som den socialøkonomiske virksomhed der er beskrevet i denne opgave, tale om en økologisk bæredygtighed, hvor man netop kan tale om hvorledes den socialøkonomiske virksomhed er med til at bidrage til et selvberoende system med et bæredygtigt afkast.

Råvaremarkedet Hjallerup afholder markedsdage en gang om måneden, hvor stedet åbnes op som en markedsplads, hvor der sælges af virksomhedens egne produkter, men hvor der også er mulighed for at lokale landbrugsproducenter kan komme og sælge deres varer. I denne forstand, bidrager producenterne med en række produkter, som gør interessen for forbrugeren større, i og med at der kan købes flere forskellige slags produkter på samme sted. Mens virksomheden bidrager med en mulighed for landbrugsproducenterne, for at kunne sælge deres produkter på et større marked. Umiddelbart synes den installation at være et symbiotisk forhold, hvor begge parter bidrager med ressourcer som den anden part kan drage nytte af.

Hvis man fokuserer på det område, der ifølge den tredobbelte bundlinje er at finde mellem den miljømæssige og den økonomiske bæredygtighed, handler det om hvordan virksomheder kan skabe produkter, der kan følge med på konkurrencevenlige priser på varer og services, og samtidig tilfredsstiller de menneskelige behov, samt bidrager til en øget livskvalitet, alt i mens at produkternes skal påvirke miljøet mindst muligt.

Det synes dog ikke nødvendigvis at have bedre muligheder for succes i socialøkonomiske virksomheder, end i traditionelle. Da det givetvis for alle virksomheder er muligt at fokusere på

produkters livscyklus, og udnytte ressourcerne bedst muligt, uden at skulle gå særligt på kompromis med pris eller kvalitet.

Økonomisk bæredygtighed

Når vi bevæger os inden for det økonomiske system, er det ikke længere biologiske enheder der er i spil, men derimod økonomiske enheder, i form af varer der kan prissættes. I det økonomiske system er et lettere at gennemskue hvordan man bytter, køber og sælger produkter, i og med at der er fastsat en pris på de enkelte produkter, der gør det overskueligt, hvad der så at sige er værd at bytte med. Det er altså ikke, som ved den økologiske bæredygtighed, biologiske nødvendigheder, der bestemmer hvilke produkter der kan fungere som erstatning for noget andet, men derimod er det bestemt af regulerbare priser på varer og tjenesteydelser, men reguleres på markedet ud fra udbud og efterspørgsel³⁶.

Økonomiske systemer kan, lige som de økologiske, opdeles ud fra hvilke systemer der er selvberoende, og hvilke der ikke er selvberoende. Et økonomisk system er selvberoende når det, dels yder et bæredygtigt afkast og dels er i stand til at opretholde dette afkast, uanset om der foregår eller ikke foregår økonomiske transaktioner mellem dette system, og andre økonomiske systemer³⁷. Et økonomisk system er altså selvberoende, hvis det kan ophøre med at handle med andre økonomiske systemer, og stadig opretholde et bæredygtigt økonomisk afkast, på samme niveau som det kunne mens det handlede med andre systemer.

Flere samfund i dag, er ikke selvberoende, idet de har baseret deres afkast på handel med andre samfund f.eks. handel med udlandet. Samfund der ikke er selvberoende, kan dog stadig producere et bæredygtigt afkast, hvis de indgår i et større system, der samlet set er selvberoende. Så selv om et land muligvis ikke er selvberoende, og det er de færreste i den globaliserede verden vi lever i i dag, kan man eventuelt tale om hvorvidt systemet er selvberoende på verdensplan.

Den økonomiske bundlinje handler altså om at skabe profit, men det er nødvendigt at overveje om de fastsatte mål for profit er bæredygtige.

Hvis man anskuer den økonomiske bæredygtighed ud fra et socialøkonomisk perspektiv, bliver det tydeligt hvordan socialøkonomiske virksomheder adskiller sig fra andre traditionelle virksomheder. Den grundlæggende idé med den socialøkonomiske virksomhed, er netop at den optjente profit, skal geninvesteres i virksomheden. Den socialøkologiske virksomhed, vil altså på grundlag af denne

³⁶ Lübcke, p. 372

³⁷ Lübcke, p. 373

cirkulære bevægelse af profitten, kunne anskues som et selvberoende system. Socialøkonomiske virksomheder er, som grundregel, ikke afhængige af udefrakommende handel, for at kunne eksistere.

Dog er det sådan, at selv socialøkonomiske virksomheder, er afhængige af at købe og sælge produkter eller services, og er i den forstand ikke udelukkende selvberoende. Men man kan argumentere for, at fordi virksomheden ikke er afhængige af udefrakommende investorer for at virksomheden kan drives, er der i højere grad tale om et selvberoende system i socialøkonomiske virksomheder, end der vil være i traditionelle virksomheder.

Mellem den økonomiske og sociale bæredygtighed, ligger et krav om at virksomheder skal være opmærksomme på hvorledes etiske principper anvendes i og uden for virksomheden. Det er nødvendigt at virksomhederne har fokus på hvorledes økonomiske investeringer, kan have indflydelse på visse sociale aspekter.

Set i forhold til socialøkonomiske virksomheder, er det nødvendigt at overveje hvorvidt disse virksomheder i højere grad er opmærksomme på deres investeringers indflydelse. I og med at grundideen bag socialøkonomiske virksomheder er, at profit skal geninvesteres i virksomheden, for at skabe bedre muligheder for at hjælpe socialt udsatte, må man argumentere for at dette aspekt i høj grad er i fokus i socialøkonomiske virksomheder.

Social bæredygtighed

Det er en udbredt forståelse inden for den sociale bæredygtighed, at det ikke er alle produkter der kan prissættes, på samme måde som i den økonomiske bæredygtighed. Inden for den sociale bæredygtighed ligger fokus i høj grad på velfærdsgoder og fordelingsprincipper, så som eksempelvis menneskerettigheder, der er en grundlæggende faktor, der ikke kan lade sig prissætte eller erstattes af et andet gode.

Den sociale bæredygtighed fungerer som en begrænsning for økonomien, idet at der her fokuseres på emner, der ikke lader sig reducere til økonomiske faktorer.

Den sociale bundlinje handler om hvordan man bedst muligt sikrer samfundets generelle helbred, skaber muligheder for uddannelse og skaber øget velfærd i systemet. Her er fokus på mennesket og dets udvikling og behov, i stedet for på miljø eller økonomi.

Det er mellem den sociale bæredygtighed og den miljømæssige bæredygtighed, at vi finder et punkt som i høj grad udfordrer de traditionelle virksomheder. Fokus ligger her på hvorledes man bedst

muligt sikrer retfærdighed både inden for nuværende generationer, men også på tværs af generationer. Det er således nødvendigt for virksomhederne, at de her holder fokus på at ingen generationer på påvirkes mere af visse tiltag end andre, og at virksomheders arbejde skal fungere således, at der ikke vil være en kæmpe byrde der pålægges fremtidige generationer, for at nuværende generationer kan leve på en bestemt måde.

Det er en almen antagelse, at økonomisk og socialt udsatte grupper verden over, vil være mere udsatte ved miljøforandringer end grupper der ikke er udsatte. Da de udsatte har dårligere mulighed for at tilpasse sig forandringerne.

I forlængelse af denne antagelse, synes det relevant at dreje fokus over på socialøkonomiske virksomheders arbejde. Visse socialøkonomiske virksomheder arbejder netop med beskæftigelsesfremmende formål, der kan føre til at grupper af udsatte bliver løftet ud af deres problemer, og kommer ind på et arbejdsmarked hvor de kan forsørge sig selv, og skabe bedre muligheder for tilpasning.

Det er nødvendigt for en bæredygtig udvikling, at der også holdes fokus på den sociale del, såvel som økonomisk og miljømæssig, således at der skabes en mulighed for at rette op på den ulighed, der findes på såvel globalt som lokalt plan. Ifølge brundtlandrapporten er det kun ved at opnå en social lighed, at det er muligt at vende den ubæredygtige kurs, som verden befinder sig på.

Og i netop denne sammenhæng, synes det særligt relevant at fokusere på socialøkonomiske virksomheder, fordi disse virksomheder lader til at kunne hjælpe med at løfte den opgave det er, at vende den sociale ulighed. Ved at skabe de nødvendige ressourcer, giver de socialøkonomiske virksomheder, udsatte grupper en aktuel mulighed for at komme nærmere arbejdsmarkedet, og måske kan man netop på denne måde løfte en del af den opgave det er, at mindske uligheden i samfundet. Denne mulighed ligger i højere grad ved de socialøkonomiske virksomheder, og er grunden til at interessen inden for det socialøkonomiske område er vokset, fordi de traditionelle virksomheder, som de fungerer i dag, ofte ikke kan rumme den opgave det er, at skabe plads til udsatte medarbejdere.

En bæredygtig virksomhed er, uanset om den er socialøkonomisk eller ej, en virksomhed der tager hensyn til alle tre aspekter i den tredobbelte bundlinje. Generelt kan en bæredygtig virksomhed beskrives ud fra de grundlæggende principper, som blev fastlagt i brundtlandkommissionens *Our Common Future*, at en virksomhed er bæredygtig hvis den i anvendelsen af naturlige ressourcer har fokus på at sikre både nuværende og fremtidige generationer – udnyttelsen af ressourcerne skal således på den ene eller anden måde, fungere så det har fordele både nu og i fremtiden. Samtidig

skal virksomheden, i den proces hvor naturlige ressourcer anvendes, også respektere en række menneskelige rettigheder – heriblandt retten til et rent og sikkert miljø³⁸.

Diskussion

I gennemgangen af de anvendte begrebers definitioner, er der en række emner der med fordel kan diskuteres, og visse argumenter må belyses for at skabe en fyldestgørende forståelse af begreberne.

Et grundlæggende kritikpunkt lyder på at brundtlandkommissionens definition på bæredygtighed og bæredygtig udvikling i høj grad er mangelfuld³⁹. Denne kritik af brundtlandkommissionens definition skyldes, at den forsøger at beskrive bæredygtighed, som om det er muligt at opfylde alle behov, for både nuværende og fremtidige generationer. Det kan synes utopisk, at det skulle være muligt, at sikre alle behov, så vel økonomiske, miljømæssige og sociale, både nu og i fremtiden. Det vil givetvis være sådan, at det er nødvendigt at gå på kompromis med nogle ting, for at kunne opfylde nogle andre, og derfor mener Lübcke, at der nærmere er behov for en bæredygtighedsdefinition, der tager højde for at det principielt ikke kan lade sig gøre, og derfor er opmærksom på, at vi står overfor en prioriterings- og fordelingsproblematik, som ikke uden videre lader sig undvige.

Hvor det let lader sig gøre, at foretage en empirisk test af bæredygtighedsgraden inden for den arts- og stofspecifikke bæredygtighed, er det langt vanskeligere når vi har med de tre andre aspekter af bæredygtigheden at gøre. Der er ganske enkelt flere aspekter inden for bæredygtigheden, der ikke lader sig behandle i et målestoksforhold, der gør det muligt at lave tests for graden af bæredygtighed.

De tre aspekter inden for bæredygtighed – økonomisk, social og økologisk – kan dog bidrage til bæredygtighedsdiskussionen på en anden, og lige så relevant måde. Det vil være muligt, ved at opfatte disse bæredygtighedsbegreber som ledetråde, at anvende dem som retningslinjer for hvilke prioriteringer, der bør arbejdes ud fra. Det vil blive en afvejning af værdier, og det står hurtigt klart, at det ganske enkelt ikke er muligt, at sikre en bæredygtig optimering af afkastet, inden for hver af de fire kategorier, på én gang.

³⁸ Elkington (1999), p. 94

³⁹ Lübcke, p. 376

Definitionerne af bæredygtighedsbegrebet betyder altså, at det ikke er muligt at opfylde alle behov, for alle mennesker, så samme tid, men at det derimod er nødvendigt at afveje den ene over den anden, for til sidst at kunne nå frem til en form for prioritering af fordelingen af goder.

Dette lader sig dog ikke let gøre, da det grundlæggende vil være en afvejning af hvilke værdier man sætter højest, der kommer til at afspejle prioritetsrækkefølgen. Denne prioritering vil ikke kunne gøres generel, da der altid vil være en forskel i hvilke værdier forskellige personer sætter højest. Lübcke mener hermed, at selvom definitionen måske kan fungere på mikroplan, er det ikke muligt, at den kan fungere på makroplan. Så hvordan løser vi så bæredygtighedsproblematikken, hvis ikke den kan generaliseres på makroplan? Kan det overhovedet lade sig gøre? Eller kan man muligvis tale om bæredygtig udvikling på mindre plan, og dermed blot anvende Brundtlandkommissionens definition af bæredygtighed som en rettesnor, som alle planer arbejder hen mod, men ud fra hver deres prioriteringer?

Det er umuligt at sikre alle behov for alle på alle tidspunkter, men hvis man deler det op, kan det muligvis lade sig gøre at angribe et fokusområde ad gangen.

Der er eksempelvis visse velfærdsgoder, som vi principielt kunne prissætte, men hvor vi ikke har gjort det, og spørgsmålet er også, om det ville være omkostningsfrit, i såvel økonomisk og velfærdsmæssig henseende, hvis vi gjorde disse goder til markedsgenstande. *I det hele taget er det et åbent spørgsmål, om et samfund ville kunne overleve, hvis alle valgte at gøre alt i livet til et spørgsmål om køb og salg.*⁴⁰

Man kan i denne henseende argumentere både for og imod at visse goder skulle prissættes, men det er sjældent sandsynligt, at vi ville nå frem til det samme resultat.

Teorien om den tredobbelte bundlinje, anslår at der først opnås egentlig bæredygtighed, når det lykkes for virksomheder at gøre fremskridt på både den miljømæssige, økonomiske og sociale bundlinje. Dog kan man argumentere for, at denne tilgang til bæredygtighed i virksomheder rejser en række problematiske udfordringer.

Den tredobbelte bundlinje bygger på en teori, om at virksomhederne skal måle på deres miljømæssige og sociale fremskridt, på samme måde som de måler den økonomiske profit, og disse målinger skal fremlægges således at det er let overskueligt at identificere den enkelte virksomheds arbejde på alle tre fronter.

⁴⁰ Lübcke, p. 375

Dette lader sig dog ikke uden videre gøre. Som det allerede er blevet fastslået tidligere, har vi inden for de miljømæssige og sociale aspekter af bæredygtighed, en række ressourcer som ikke uden videre lader sig måle og opstille i et skema med +/- i forhold til bundlinjen, som det kan lade sig gøre med økonomiske ressourcer.

En væsentlig pointe, der taler for brugen af den tredobbelte bundlinje, er dog at selvom der i virksomheder tidligere er blevet arbejdet med aspekter inden for såvel miljø, økonomi og sociale udfordringer, er det dog først med brugen af den tredobbelte bundlinje, at der stilles krav om at dette arbejde nu verificeres, offentliggøres, og ikke mindst behandles under et – og samles i et dokument. Tidligere var disse opgaver muligvis varetaget, men da det var spredt mellem flere dele af virksomheden, ville det kræve en vis arbejdsgang at finde frem til fremskridt og tilbagegang på de tre bundlinjer.

Kravet om at de tre bundlinjer skal behandles under et, vil derfor givetvis have en stor betydning for gennemsigtigheden i virksomheders arbejde, og gøre det lettere for den enkelte samarbejdspartner eller forbruger, at opnå en stillingtagen i forhold til virksomheden.

Et argument imod den tredobbelte bundlinje-teori er dog, at når principperne for teorien formuleres således at det bliver muligt for virksomheder at kunne leve op til dem, bliver disse principper så vage i beskrivelsen, at det kan være svært at se hvordan de skal være brugbare i forhold til at opnå en bæredygtig udvikling.

At en virksomhed skal kunne formulere klare svar på hvad deres sociale eller miljømæssige bundlinje er, på lige fod med hvad de kan formulere om den økonomiske bundlinje, er ganske enkelt utopisk. For disse begreber lader sig ikke måle og formulere på samme måde som økonomien.

Man kan tale om virksomheder, som værende bedre eller værre end andre, eller at der kan spores fremskridt eller tilbagegang i forhold til den sociale eller miljømæssige bundlinje i virksomhederne. Til dette er der visse indikatorer, der kan være behjælpelige, men det er stadig ikke muligt at vi klart kan formulere en systematisk gennemgang af virksomheders fremgang eller tilbagegang, i forhold til sociale eller miljømæssige problematikker. Og det er i særdeleshed ikke muligt at opstille denne udvikling med +/- på bundlinjen, som man kan med økonomiske faktorer.

Det er derudover væsentligt at overveje, hvad det socialøkonomiske aspekt i bæredygtighed er, og hvorvidt man overhovedet kan tale om et. Det er, i min overbevisning, således, at socialøkonomiske virksomheder bidrager med en vinkel på bæredygtighedsproblematikken, som er

værd at tage med. Socialøkonomiske virksomheder kan ikke i sig selv løfte problemerne inden for bæredygtighed, men de kan være aktuelle aktører i den bæredygtige udvikling, da det netop er lykkedes for socialøkonomiske virksomheder, i nogen grad at løfte en opgave som ellers har fyldt meget i samfundet, og som tidligere har været svær at løfte.

De socialøkonomiske virksomheder bidrager med et arbejde, som er nødvendigt for at løfte en opgave, der ville være svær at løfte for andre aktører, og netop derfor kan man argumentere for at det er vigtigt at tænke socialøkonomisk, når vi taler om bæredygtighed. Dette vil i hvert fald være tilfældet, hvis ens fokus ligger på sociale eller økonomiske aspekter i bæredygtighedsdebatten.

Det er dog svært at argumentere for at socialøkonomiske virksomheder har nogen positiv indflydelse i forhold til bæredygtighedsdebatten, hvis ens fokus snarere ligger på de miljømæssige aspekter. På denne front kan man antage at disse virksomheder ikke kan levere et væsentligt bidrag til den bæredygtige udvikling.

Men det kan dog være problematisk at stille det op således, og man kan argumentere for, at når socialøkonomiske virksomheder løfter deres del af opgaven, vil der blive en bedre mulighed for de traditionelle virksomheder til at løfte den anden del af opgaven – således forstået at virksomhederne i fællesskab kan opnå et symbiotisk samarbejde, der kan føre til et afkast der er bæredygtigt på alle de beskrevne aspekter.

Videre kunne man argumentere for, at Lübckes krav om en prioritering mellem de fire typer af bæredygtighed, er problematisk, da der i denne henseende altid vil være visse områder som ikke opfyldes. Dette er problematisk, hvis vi antager at definitionen i Brundtlandkommissionens rapport skal overholdes, da denne prioritering ikke giver mulighed for at man kan opfylde alle behov for både nuværende og fremtidige generationer.

Konklusion

I arbejdet med bæredygtighed og socialøkonomiske virksomheder, er det blevet klart for mig, at jeg har taget fejl i min umiddelbare antagelse. Jeg gik ind til dette projekt, med den antagelse at socialøkonomiske virksomheder kunne løfte alle aspekter inden for bæredygtighedsproblematikken, men det står nu klart at denne antagelse var fejlagtig. Jeg er blevet opmærksom på, at min antagelse muligvis skyldes mit arbejde med den socialøkonomiske virksomhed Råvaremarkedet Hjallerup, hvor det er muligt at argumentere for, at alle aspekter inden for bæredygtigheden kan løftes i mere eller mindre grad.

Jeg har dog aldrig været af den overbevisning, at socialøkonomiske virksomheder alene kunne løfte hele ansvaret, men jeg er i højere grad blevet opmærksom på at denne type virksomheder indeholder fejl og mangler på lige fod med traditionelle virksomheder.

Arbejdet med bæredygtighedsbegrebet, har ført til en række definitioner, som ikke uden videre lader sig indskrænke. Det er altså ikke muligt at tale om bæredygtighed med én klar definition, som kan rumme alle aspekter i begrebet, et forsøg på dette vil føre til en definition, der skulle rumme alt for mange aspekter, og af denne årsag muligvis ville blive vag i sin formulering.

Begrebet bæredygtighed kan således opstilles i fire kategorier: arts- og stofspecifik bæredygtighed, økologisk bæredygtighed, økonomisk bæredygtighed og social bæredygtighed. Disse fire kategorier bygger på den samme grundstruktur, som er baseret på reproducerbarhed, afkast og optimering, men da indholdet er af væsentlig forskellig karakter, er det ikke muligt at samle dem alle i en og samme kategori.

Det kan, med visse forbehold, dog lade sig gøre at sammenligne de fire ovenstående kategorier, med teorien om den tredobbelte bundlinje, og dermed nå frem til blot tre kategorier, som udgøres af de tre bundlinjer; miljømæssig, social og økonomisk.

Begge udlægninger af definitioner er baseret på en grundlæggende definition udarbejdet af Brundtlandkommissionen, der går på, at en bæredygtig udvikling skal kunne sikre behovene for nuværende generationer, uden at gå på kompromis med fremtidige generationers muligheder for at sikre deres behov. Men hvor Brundtlands definition er meget generel, har de andre definitioner valgt at opdele begrebet i flere definitioner, for at få et dybere indblik i hvad der egentlig ligger i bæredygtighedsbegrebets mange aspekter.

Arbejdet med at definere hvad betydning der ligger bag begrebet socialøkonomiske virksomheder, står det endog endnu klarere end tidligere, at der her hersker en række forståelser for hvad socialøkonomiske virksomheder er. Dette er forsøgt klargjort gennem en række kriterier udarbejdet af henholdsvis den danske regering og EMES, med det formål at gøre det lettere at navigere mellem hvad der er socialøkonomiske virksomheder, og hvad der ikke er.

Et videre arbejde med de to begreber, vil muligvis kunne bidrage med stadig flere variationer på definitionerne, men det er hensigten her, at gøre forståelsen af begreberne så klar som muligt, for at undgå eventuelle misforståelser, og det er givetvis lykket i det omfang, at vi kan opstille de to begreber som følgende:

Bæredygtighed er når et system (det kan være af biologisk, økonomisk eller social karakter) er i stand til at producere et bæredygtigt afkast, således at afkastet ikke overskrider grænserne for hvad

systemet kan nå at gendanne over en given periode – således at der vil blive ved med at være en konstant mængde af ressourcerne nu og i fremtiden.

Den tredobbelte bundlinje synes at passe godt med ovenstående definition, og levere derudover en række overvejelser om hvad virksomheder kan gøre, for at sikre at afkastet netop forbliver bæredygtigt. Det er ud fra den tredobbelte bundlinje ikke nok, hvis virksomheder kun fokuserer på en af bundlinjerne, men det er nødvendigt med en åbenhed og fremskridt og tilbagegang på såvel miljømæssig som økonomisk og socialt plan.

Socialøkonomiske virksomheder lader sig definere således, at disse virksomheder må forstås som virksomheder, der har til formål at hjælpe udsatte, og at en eventuel profit i denne sammenhæng skal geninvesteres i virksomheden, således at det på sigt bliver et økonomisk selvberoende system, hvorigennem udsatte grupper af borgere kan hjælpes og vejledes.

Det har desuden vist sig, at det ikke uden videre lader sig gøre at give en konklusion på hvordan den bæredygtige udvikling påvirkes gennem socialøkonomiske virksomheder. Det står klart efter definitionen af bæredygtighed, at der i denne sammenhæng altid vil være tale om et prioritetsspørgsmål, om i hvilken grad man vægter de forskellige dele af bæredygtighedsproblematikken.

Ud fra en økologisk, miljømæssig forståelse af bæredygtighedsbegrebet, synes socialøkonomiske virksomheder generelt ikke at have nogen nævneværdig effekt – udover hvis man med udgangspunkt i den tredobbelte bundlinje, kan finde en virksomhed, der har klare beviser for miljømæssigt arbejde.

Fokuserer man derimod på økonomiske og sociale aspekter af bæredygtigheden, vil det stå klart at socialøkonomiske virksomheder i nogen grad kan være behjælpelig i forhold til bæredygtighedsproblematikken på disse punkter. Dette ses særligt i forhold til hvordan virksomhederne formår at løfte socialt, ved at varetage en gruppe borgere, som ellers kunne blive en udfordring for samfundet. Endvidere ses det ved at et eventuelt økonomisk overskud i virksomheden, skal geninvesteres i virksomheden eller opgaver af lignende art, således at man på sigt har et økonomisk selvberoende system, der kan løfte udsatte borgere socialt.

Perspektivering til videre arbejde

Et emne som dette, bliver givetvis aldrig rigtig udtømt, og man kunne med fordel have inddraget langt flere teorier. Eksempelvis kunne det have været interessant at inddrage Habermas' teori om system og livsverden, til at belyse overvejelser om hvorvidt man kan anskue socialøkonomiske virksomheder, som værende midt i mellem civilsamfundet og stat og marked.

Denne tilgang ville åbne op for at arbejde med hvordan forskellige samfund består af nogle grundlæggende systemer, der fungerer uafhængigt af menneskelige hensigter og handlinger. Mens der også er visse områder af samfundet, såsom familie, opdragelse og kultur, der vil ophøre med at eksistere, hvis ikke de holdes i live gennem samtale, som er grundlæggende for begrebet livsverden. Endvidere kunne det være interessant at arbejde med hvorvidt man, når man taler om virksomheder og bæredygtighed, bør inddrage tanker omkring vækst, og hvorvidt der er eller bør være grænser for vækst – da det afføder flere spørgsmål omkring i hvilket omfang det overhovedet er muligt, at tale om bæredygtige virksomheder.

I forlængelse af dette, kunne det være interessant at se nærmere på CSR-teorier, som ligger tæt op ad teorien om den tredobbelte bundlinje, og dermed finde ud af på hvilke punkter de kan sammenlignes, og på hvilke de adskiller sig fra hinanden. Kan CSR noget, som den tredobbelte bundlinje ikke kan, og omvendt? Derudover kunne det være interessant at forsøge at koble CSR-teorier med teorier inden for kapitalismekritik.

Man kunne muligvis også anskue den sociale bæredygtighed, med Løgstrup, hvor et argument kan være at det netop er i mødet og tilliden i de mellem menneskelige relationer, at man kan sikre at bæredygtigheden forbliver overholdt.

Det kunne desuden være interessant at lave en sammenligning af socialøkonomiske virksomheder overfor de traditionelle virksomheder, således at det står klart på hvilke måder de adskiller sig fra hinanden, og på denne måde kunne tydeliggøre hvordan hver enkelt virksomhed kan bidrage til et samfund, hvor vi bevæger os i mod en bæredygtig udvikling.

Man kunne endvidere arbejde med forbrugeres opfattelse af bæredygtighed i socialøkonomiske virksomheder, og hvorvidt det kan være samfundsgavnligt at drive en socialøkonomisk virksomhed. Dette særligt i henhold til den tid vi lever i, for udsatte grupper vokser sig stadig større, og dermed kan det synes nødvendigt, at en instans som eksempelvis socialøkonomiske virksomheder kan være behjælpelig til at løse de problematikker der ligger der i.

Et videre arbejde med bæredygtighed kunne også være interessant ud fra Naomi Kleins *This changes everything*, hvor problematikker i forhold til både bæredygtighed, kapitalisme og

virksomheder kommer i spil. Denne tilgang vil også kunne kobles med teorien om den tredobbelte bundlinje eller CSR-teorier.

Litteratur

Bæredygtighed:

Elkington, John (1999): *Cannibals With Forks – The Triple Bottom Line of 21st Century Business*, Capstone Publishing Limited, Oxford, UK.

Lübcke, Poul: Bæredygtighed og velfærdsstat

Our Common Future (Brundtland-rapporten), 1987. <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

Norman, Wayne & MacDonald, Chris (2003), *Getting to the Bottom of “Triple bottom Line”*, In press, Business ethics Quarterly

Socialøkonomiske virksomheder:

CABI (2012): *Fokus på socialøkonomiske virksomheder – Notat om socialøkonomiske virksomheder med beskæftigelsesfremmende og jobskabende formål*, Center for Aktiv BeskæftigelsesIndsats

Gregersen, Signe Ørkeby og Lavaud, Manon Alice (2015): Kapitel 8: *Socialøkonomiske virksomheder: Mellem forretning og socialt ansvar*, fra Greve, Bent (red.) *Grundbog i socialvidenskab*

Hulgård, Lars og Andersen, Linda Lundgaard (2012): *Socialt entreprenørskab – velfærdsafvikling eller arenaer for solidaritet?*, Dansk Sociologi

Hæfte fra Frederikshavn Kommune: *Om Socialøkonomiske Virksomheder*

<http://socialvirksomhed.dk/om/socialøkonomisk-virksomhed/5-kriterier>

<http://socialvirksomhed.dk/om/socialøkonomisk-virksomhed>

Råvaremarkedet:

Råvaremarkedet Hjallerups forretningsstrategi 2016

Forretningsplan Råvaremarkedet, 2014

Information til pressen om personale og medarbejdere ved Råvaremarkedet

Præsentationsfolder fra Råvaremarkedet Hjallerup